

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

191047

รายงานการวิจัย

การขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมืองกับความยั่งยืนทางสังคม

Urban Expansion on the Metropolitan Fringe and Sustainable Communities

หัวหน้าโครงการ: นางสาวสาลีณี สุกรัตน์เมธี

ผู้ร่วมวิจัย: นางสาวสินีนารถ สุกรัตน์เมธี

ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2553

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

6 00255669

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

191047

รายงานการวิจัย

การขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมืองกับความยั่งยืนทางสังคม

Urban Expansion on the Metropolitan Fringe and Sustainable Communities

หัวหน้าโครงการ: นางสาวสาธิตี สุกตรัตนเมธี

ผู้ร่วมวิจัย: นางสาวสินีนารถ สุกตรัตนเมธี

ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2553

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการ

ชื่อโครงการวิจัย (ภาษาไทย) การขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมืองกับความยั่งยืนทางสังคม
(ภาษาอังกฤษ) Urban expansion on the metropolitan fringe and sustainable communities

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก เงินงบประมาณแผ่นดินประจำปี 2553 จำนวนเงิน 916,000 บาท
ระยะเวลาทำการวิจัย 1 ปี ตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2552 ถึง 30 กันยายน 2553
หน่วยงานและผู้ดำเนินการวิจัยพร้อมหน่วยงานที่สังกัดและหมายเลขโทรศัพท์

- 1) ดร. สาลินี สุกรัตน์เมธี (SALINEE SUKOLRATANAMETEE) หัวหน้าโครงการวิจัย สังกัด
กลุ่มวิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรม
ศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร โทรศัพท์: 0-
2329-8000
- 2) ดร. สินีนาถ สุกรัตน์เมธี (SINEENART SUKOLRATANAMETEE) ผู้ร่วมวิจัย สังกัดภาควิชา
การออกแบบและวางผังชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
กรุงเทพมหานคร โทรศัพท์: 0-2221-5877

บทคัดย่อ

ประเด็นปัญหาการขยายตัวอย่างรวดเร็วบริเวณชานเมือง 191047
นักวิชาการและนักวิจัยทางด้านผังเมือง ได้รับความสนใจอย่างมากจาก
ขณะที่บริเวณชานเมืองเป็นที่นิยมในการอยู่อาศัยของประชากร
ส่วนใหญ่ ลักษณะของการพัฒนาชานเมืองกลับตรงข้ามกับลักษณะของการพัฒนาอย่างยั่งยืนอยู่มาก ใน
เชิงการใช้ที่ดินและพลังงาน และเนื่องจากงานวิจัยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่มุ่งเน้นความสนใจในมิติทาง
สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความ
ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนในพื้นที่บริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร

งานวิจัยนี้มีลักษณะงานวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อการศึกษาเปรียบเทียบตัวบ่งชี้สำคัญๆ ที่มีผลต่อการ
พัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนต่างๆ ในบริเวณชานเมือง โดยใช้แบบสอบถามศึกษาความคิดเห็นของ
ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนชานเมือง ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และเคหะชุมชนจำนวน 405 ครัวเรือนใน 6
เขตชานเมืองของกรุงเทพมหานคร เครื่องมืออื่นที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสำรวจและสังเกต การ
บันทึกภาพถ่าย และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

ผลจากการศึกษาบ่งชี้แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของความหนาแน่นประชากรในบริเวณชานเมืองอย่างต่อเนื่องและการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้างไปอย่างกว้างขวาง สำหรับในเชิงสังคม ผู้อยู่อาศัยในชุมชนทั้ง 3 ประเภทในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร มีความคิดเห็นต่อตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมของชุมชนโดยรวมไม่แตกต่างกัน โดยชุมชนทุกประเภทมีการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน ในเกือบทุกด้านอยู่ในระดับมากถึงปานกลาง ยกเว้นด้านการปะทะสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งนี้ ผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่ทำการศึกษาคือผู้มีรายได้ปานกลาง-ต่ำ และรายได้น้อย มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ลุ่มต่ำ โดยหลายชุมชนอยู่ในตำแหน่งที่มีการเข้าถึงไม่ดี หรือเป็นมุมอับทางด้านคมนาคมขนส่ง

ผลจากการศึกษาสามารถนำเสนอแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน โดยในเชิงนโยบายและมาตรการทางด้านผังเมือง ควรสนับสนุนการรวมกลุ่มของการตั้งถิ่นฐานแบบความหนาแน่นสูงมากขึ้น จะทำให้สะดวกในการเข้าถึงระบบขนส่งมวลชนและบริการสาธารณะต่างๆ และคุ้มค่าในการลงทุนของภาครัฐมากกว่าการพัฒนาแบบกระจัดกระจาย ไร้ทิศทาง ควบคู่ไปกับการจัดการในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมและประมงและพื้นที่รับน้ำบริเวณชานเมือง สำหรับในเชิงสังคม ควรมีนโยบายปรับปรุง บำรุงรักษาและออกแบบองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนเพื่อสนับสนุนการเดินเท้าและการพบปะกันภายในชุมชน การสนับสนุนงบประมาณของรัฐในการจัดกิจกรรมเป็นกลุ่มภายในชุมชน และการพัฒนาทุนทางสังคมที่มีอยู่ของไทย ก็จะเป็นการช่วยเชื่อมโยงคนในสังคมไว้ด้วยกัน บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนและการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตต่อไป

ABSTRACT

The rapid expansion of settlements on the metropolitan fringe is of concern to many urban scholars and researchers. Although the metropolitan fringe is socially popular for settlements, its development pattern is mainly contrast to sustainability characteristics especially in terms of use of land and energy. Most previous research on sustainability has been dominated by environmental and economic concerns; the objective of this research is to contribute to a better understanding of the social dimension of sustainable development particularly of community groups on the urban fringe of Bangkok.

The study is a quantitative investigation, comparing eight composite indicators of social dimensions which are important in helping to sustain local communities. Questionnaires were conducted in 405 households of 3 types of communities within 6 districts of the outer areas of the Bangkok Metropolitan Area. Other instruments for data collection include field survey and observation, photograph records and unstructured interview.

The survey results show the increasing trend of population density and the excessive construction in the outer and low-density areas. It was found that these 3 types of communities score well and fairly on almost all composite indicators of social sustainability, except social interaction. There is no marked difference for overall scores from these communities. In addition, the residents in the case study areas are characterized as low to middle-income households, residing their houses on the low-lying lands. Many communities are situated on the relatively poor location, having inconvenient access to main roads and transportation network.

Lastly, it is suggested that policy making and planning strategies should be formulated to promote agglomeration of settlements with higher density of urban development in order to make access to services and facilities more convenient and economically viable than un-controlled patterns of sprawl in the outer areas. Simultaneously, government intervention is needed to protect prime agricultural land and greenbelt areas which can be served as catchment area in the wet season. Policies conducive to social sustainability should seek to encourage walkable neighborhoods and social interactions in the communities via design and neighborhood upkeep, provide budget to support local activities and group participation, and promote the development of existing social capital. These will help holding society together and achieving sustainable community goals and quality of life as well.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง การขยายตัวของชุมชนบริเวณชานเมืองกับความยั่งยืนทางสังคม (Urban expansion on the metropolitan fringe and sustainable communities) เป็นโครงการที่ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2553 คณะผู้วิจัยจึงขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ที่กรุณาให้การสนับสนุนผลงานวิจัยนี้

ขอขอบคุณผู้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลสำคัญต่างๆ จากทั้งเจ้าหน้าที่กองการพัฒนาชุมชน สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร และกองสารสนเทศภูมิศาสตร์ กรุงเทพมหานคร ที่กรุณาอนุเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้งและสถิติต่างๆ ของชุมชนในเขตต่างๆ บริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร รวมทั้งสำนักนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน ที่กรุณาให้ความสนับสนุนข้อมูลแผนที่สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ปี พ.ศ. 2544 และ 2552 และที่สำคัญคือ ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน และผู้อยู่อาศัยในชุมชนชานเมือง ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และเคหะชุมชน ในเขตมีนบุรี คลองสามวา หนองจอก ลาดกระบัง บางบอน และบางขุนเทียน ที่กรุณาให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามและให้ความรู้ในการสัมภาษณ์เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณครุบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และทีมผู้ช่วยวิจัยและนักศึกษาที่ให้ความช่วยเหลือในการสำรวจพื้นที่ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ รวมถึงการจัดทำรายงานฉบับนี้

คณะผู้วิจัย

พฤศจิกายน 2554

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	i
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ii
กิตติกรรมประกาศ	iv
สารบัญ	v
สารบัญตาราง	viii
สารบัญภาพ	ix

บทที่

1	บทนำ	1
1.1	ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3	คำถามการวิจัย	3
1.4	ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5	วิธีการดำเนินการวิจัย	4
1.6	ข้อจำกัดของการวิจัย	6
1.7	นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	6
1.8	ประโยชน์ที่ได้รับ	7
1.9	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	7
2	ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	9
2.1	ปรากฏการณ์การขยายชนเมืองในประเทศกำลังพัฒนา	9
2.2	ประเภทของชุมชน.....	13
2.3	การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม.....	14
2.3.1	ความหมายของ “การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม”.....	15
2.3.2	แนวคิดและวิธีการศึกษาด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม.....	17
2.4	ตัวบ่งชี้/ดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน.....	24
2.5	การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมและรูปร่างของเมือง.....	26
2.5.1	ผลกระทบของรูปร่างเมืองต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	26
2.5.2	ปัจจัยในการกำหนดรูปร่างเมือง.....	29

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2.5.3	ผลกระทบของความหนาแน่นในมิติทางสังคม..... 30
2.6	นโยบายภาครัฐที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคม..... 32
3	วิธีดำเนินการวิจัย.....35
3.1	การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา.....35
3.2	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง..... 36
3.3	เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล..... 39
3.3.1	การเก็บรวบรวมข้อมูล..... 39
3.3.2	การสร้างและตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา..... 40
3.3.3	บริบทของการวิจัย.....45
3.4	การวิเคราะห์ข้อมูล.....46
4	ผลการวิจัย..... 47
4.1	สรุปแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมและตัวบ่งชี้..... 47
4.2	การขยายตัวของชานเมืองกรุงเทพมหานคร..... 49
4.3	การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของประชากร ในชุมชนบริเวณชานเมือง..... 61
4.3.1	ลักษณะทางกายภาพของชุมชนบริเวณชานเมือง..... 61
4.3.2	ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคมของประชากรในชุมชนบริเวณชานเมือง.....67
4.4	การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนบริเวณ ชานเมือง..... 71
4.4.1	ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน..... 71
4.4.2	ตัวบ่งชี้ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม..... 75
4.4.3	ตัวบ่งชี้ด้านการเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน..... 77
4.5	การวิเคราะห์เปรียบเทียบตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนบริเวณ ชานเมืองตามลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของประชากร..... 81
4.5.1	ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนตามลักษณะทางกายภาพ.... 81
4.5.2	ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนตามลักษณะทาง เศรษฐกิจ-สังคมของประชากร..... 86

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

หน้า

5	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	95
5.1	สรุปและอภิปรายผลการวิจัย.....	96
5.1.1	แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมและตัวบ่งชี้.....	96
5.1.2	การขยายตัวของชานเมืองกรุงเทพมหานคร.....	97
5.1.3	ลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชนบริเวณชานเมือง.....	98
5.1.4	ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน.....	100
5.1.5	ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนบริเวณชานเมืองตาม ลักษณะทางกายภาพและเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน.....	102
5.2	ข้อจำกัดของงาน.....	103
5.3	ข้อเสนอแนะในการนำไปสู่การส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน.....	103
5.4	ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป.....	104
	บรรณานุกรม.....	105
	ภาคผนวก ก.	111
	ภาคผนวก ข.	116
	ภาคผนวก ค.	132
	ภาคผนวก ง.....	139

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
3.1 จำนวนประชากร ครัวเรือน บ้าน และชุมชนในบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานครจำแนกตามประเภทชุมชน.....	37
3.2 ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทของชุมชนและเขตชานเมืองกรุงเทพมหานคร.....	38
3.3 การสรุปตัวแปรจากแบบสอบถาม.....	42
4.1 ตัวบ่งชี้ตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับชุมชน.....	49
4.2 ขนาดพื้นที่ จำนวนและความหนาแน่นประชากรในกรุงเทพมหานครและเขตชานเมือง.....	54
4.3 สถานภาพในครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทชุมชน.....	61
4.4 ประเภทและการครอบครองที่อยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทชุมชน.....	63
4.5 ระยะเวลาการอยู่อาศัยและแผนการย้ายที่อยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทชุมชน.....	65
4.6 การเดินทางไปทำงาน จำนวนพาหนะและที่ตั้งสถานที่ทำงาน จำแนกตามประเภทชุมชน.....	66
4.7 ขนาดของพื้นที่สนามและจำนวนพาหนะของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทชุมชน.....	67
4.8 ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคมของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทชุมชน.....	69
4.9 ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคมของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทชุมชน.....	71
4.10 ตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนบริเวณชานเมืองจำแนกตามประเภทชุมชนและเขตชานเมือง.....	72
4.11 ความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่ม/หมู่คณะ จำแนกตามประเภทชุมชนและเขตชานเมือง..	77
4.12 ความถี่ในการเข้าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกของชุมชน จำแนกตามประเภทชุมชนและเขตชานเมือง.....	79
4.13 เปรียบเทียบตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนบริเวณชานเมือง ตามลักษณะทางกายภาพของชานเมือง (1)	82
4.14 เปรียบเทียบตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนบริเวณชานเมือง ตามลักษณะทางกายภาพของชานเมือง (2)	84
4.15 เปรียบเทียบตัวบ่งชี้ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในชุมชนบริเวณชานเมือง ตามลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน.....	87

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
1.1	กรอบการวิจัย.....	8
2.1	สรุปแนวคิดและวิธีการศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับเมืองและชุมชน.....	23
3.1	ขอบเขตพื้นที่ศึกษาบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร 6 เขต.....	36
3.2	ที่ตั้งชุมชนชานเมือง ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และเคหะชุมชนในบริเวณพื้นที่ศึกษา.....	39
4.1	สรุปแนวคิดและวิธีการศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนทางสังคมในระดับเมืองและชุมชน.....	48
4.2	การขยายตัวของพื้นที่เมืองใน กทม. และปริมณฑล ปี พ.ศ. 2544 และ 2552.....	50
4.3	การขยายตัวของพื้นที่เมืองในกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2544 และ 2552.....	52
4.4	การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่างๆ ในกรุงเทพมหานครและเขตชานเมือง.....	53
4.5	การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่างๆ ตามเขตชานเมือง.....	55
4.6	การใช้ประโยชน์ที่ดินและสิ่งปลูกสร้างบริเวณชานเมืองกรุงเทพมหานคร.....	60
4.7	ลักษณะทางกายภาพของเคหะชุมชน ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร และชุมชนชานเมือง.....	65